

4. Що об'єднує джерела 44–47? Як ви поясните появу плакатів, подібних до плаката 46? Зверніть увагу на перелік продуктів (джерело 47), прокоментуйте.

5. На основі документів параграфа простежте зміни у повсякденному житті європейців у роки війни. Чим вони були викликані? Як вплинули ці зміни на настрої цивільного населення у той час?

48

Сербський хлопчик у військовому вбранні

49

Німецька листівка: «Біжи на ворога!»

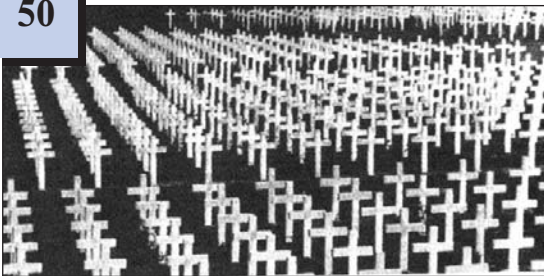
6. Чим і чому подібні джерела 48 і 49? Зверніть увагу: одне з них походить з країни Антанти, а друге – Четверного блоку. Як ви думаете, чому діти з'являються на листівках і фотографіях з атрибутами війни? Яку роль виконували такі зображення?

7. Напишіть листа від імені військового з фронту додому і від імені дружини солдата з дому на фронт. Конкретизуйте, який це військовий, яка це жінка (країна, соціальний стан, період війни, солдат чи офіцер тощо).

§ 9. НАСЛІДКИ ТА ПІДСУМКИ ВІЙНИ

50

Солдатський цвинтар часів Першої світової війни

51

Зруйнований під час Першої світової війни Реймський собор

52

Мовою цифр

Втрати країн-учасниць у Першій світовій війні

Країна	Мобілізовані	Убиті й померлі від ран	Поранені
Країни Антанти			
Великобританія	8 904 467	908 371	2 090 212
Італія	5 615 000	462 391	953 886
Португалія	100 000	7 222	13 751
Росія	12 000 000	1 700 000	4 950 000
США	4 355 000	50 585	205 690
Франція	8 410 000	1 357 800	4 266 000
Інші	2 804 343	402 721	329 741
Усього	42 188 810	3 889 090	12 809 280
Центральні країни			
Австро-Угорщина	7 800 000	922 500	3 620 000
Болгарія	1 200 000	75 844	152 390
Німеччина	11 000 000	1 808 546	4 247 143
Туреччина	2 850 000	325 000	400 000
Усього	22 850 000	3 131 890	8 419 533
В цілому	65 038 810	8 020 980	21 228 813

Подано за: Загладин Н.В. – Новейшая история зарубежных стран. XX век. – С. 35.

1. Що, на вашу думку, символізують фотографії солдатського цвинтаря та зруйнованого Реймського собору (джерела 50, 51)? Чи має значення відсутність надпису місця розташування цвинтаря? Чому?
2. Яких втрат зазнали країни, що воювали у Першій світовій війні (джерело 52)? Чиї втрати є найбільшими? Чому?

53

Погляд очевидця

Зі спогадів британського солдата

У 1916 р. мене було сильно поранено у битві при Соммі і знов у третій битві при Іпрі наступного року. Після цього я вже не міг займатися тяжкою роботою. Коли почалося безробіття, мене звільнили першим. До того часу я вже мав сім'ю, яку потрібно було годувати. Моя дружина Етель повинна була братися за будь-яку роботу, пов'язану з прибиранням, яку вона тільки могла знайти. Все, що я мав, було декілька шилінгів допомоги від уряду Лондона. Ми, було, думали емігрувати до Австралії, але все ж не могли дозволити собі цей ризик. Коли я був потрібним, я зробив свій внесок для країни, а тепер вже всім було до мене байдуже».

Цит. за: Richard Dargie. Social Change in Scotland. 1900–1979. – Collins, London. – 1999. – С. 20.

54

Погляд очевидця

Милостиня інваліду війни. Німеччина

55

Мешканці Відня збирають дрова. Австрія, 1918 р.

56

Погляд дослідника

Винятково великими були масштаби матеріальних збитків. До безпосередньо військових витрат, які становили 180 мільярдів доларів, треба додати вартість втраченого в результаті ведення воєнних дій на суходолі (будинки і заводи, зруйновані у Франції та Бельгії) і на морі (торговельні судна, що затонули разом з вантажем) або внаслідок передчасного зносу, зумовленого надто інтенсивним використанням, а також втрати, пов'язані із зруйнуванням виробництва товарної продукції, що в сумі становило майже 100 мільярдів доларів.

Тибо П. Епоха диктатур. – М., 1998. – С. 12–13.

57

Погляд дослідника

У Росії довгий час не відчувалося товарного голоду, але ціни постійно зростали, піднесшись пересічно у два рази, а головне – змінилося співвідношення цін: до війни за півтора пуда

59

Мовою цифр

Зростання антивоєнних страйків у Німеччині та Австро-Угорщині у 1917 р.

Країна	Кількість страйків у порівнянні з 1916 р.	Кількість страйкуючих у порівнянні з 1916 р.
Німеччина	у 2 рази	у 4 рази
Австро-Угорщина	у 3 рази	в 11 раз

пшениці можна було купити пуд заліза, у 1916 р. пуд заліза коштував 6 пудів пшениці, за пуд пшениці можна було купити 10 аршин «перкалю» (ситцю), а в 1916 – тільки 2.

У сільському господарстві не вистачало чоловіків, коней, реманенту. Посівна площа у 1916 р. зменшилася в Україні на 1 млн 900 тис. десятин, гуртовий збір збіжжя у порівнянні з роком 1913 обнизився на 200 млн пудів. Найбільше потерпіли малоземельні селяни...

1916 р. позначився рядом страйків та заворушень, що відбувалися під гаслом «Геть з війною». Особливо багато їх було у Донбасі... там, де були великі заводи. Керували ними заворушеннями підпільні соціалістичні організації. Цей настрої перекидався на фронт, внаслідок чого цілі полки відмовлялися йти в бій. Становище погіршували маси «запасних», які м'ясяцями сиділи у касарнях (казармах), чекаючи, коли їх вишлють на фронт. Вони сиділи без діла, бо не вистачало рушниць для муштри. «Запасні» були легкою здобичею для революційних агітаторів.

Полонська-Василенко Н.
Історія України. – С. 452.

58

Мовою цифр

Про страйки у Франції та Великій Британії

У Франції у 1917 р. страйкувало 300 тис. осіб, більш, ніж за всі попередні роки війни разом. Улітку повстало 90 полків з вимогою негайного припинення війни. У Великій Британії в 1917 р. страйкувало 800 тис. осіб – більше, ніж за всі попередні роки разом.

Подано за: Долуцкий И.И., Журавлева В.И.
Всемирная история XX века. – С. 252.

Подано за: Всемирная история:
Первая мировая война /
Бадак А.Н., Войнич И.Е.,
Волчек Н.М. и др. – М., 2000. –
С. 246–249.

3. Про які наслідки війни йдеться в документах 50–59? Які сфери суспільного життя вони охоплюють?
4. Згрупуйте наведені джерела таким чином, щоб кожна з підбірок відображала наслідки війни у різних сферах суспільного життя.

60

Погляд очевидця

Свідчення колишнього члена Фройкорпсу* про насильство, застосоване під час громадянської війни у Німеччині

Вчора зранку... я приєднався до своїх, і о першій годині дня ми атакували вперше.

Якби я описав усе, що сталося, ви б сказали, що я обманюю вас. Пощади не було. Ми вбивали навіть поранених.

Збудження було розкішним, майже неймовірним. Наш батальйон втратив двох. Червоні втратили двохсот чи трьохсот. Всіх, хто був

захоплений, ми били прикладом рушниці, а потім розстрілювали... ми застрелили двох медсестер Червоного Хреста, бо вони несли пістолети. Ми розстрілювали цих наклепницьких створінь із радістю, хоч як би вони не благали про помилування. Даремно! Людина, ввіймана із зброєю, була нашим ворогом і мала в це повірити. Ми були набагато гуманніші, коли боролися з французами...

Написано 2 квітня 1920 р. після бою проти червоних у районі річки Рур. Цит. за: Вольфганг Руг, Веймарська Республіка.

5. Яке враження викликає у вас цей спогад (джерело 60)?
6. Які емоції відчуває автор? З приводу чого? Як з точки зору моралі можна оцінити таку поведінку?
7. Як ви вважаєте, поодинокими чи розповсюдженими були такі настрої людей в роки війни? Прокоментуйте.

61

Погляд сучасника

В. Черчилль** про Першу світову війну

Усі страхіття всіх століть були зібрані до купи, і не тільки армії, а усі народи були кинуті в їхню прірву... Ні народи, ні їхні правителі не зупинилися перед будь-яким діянням, тільки б воно могло допомогти їхній перемозі. Німеччина, яка випустила пекло на свободу, стійко очолювала терор; але їй на п'яти наступали відчайдушні й прагнучі помсти, розтоптані нею країни. На кожний злочин проти людства або міжнародних законів відповідали репресіями. Торговельні судна, нейтральні судна, шпитальні судна топили в морі, а людей на борту кидали напризволяще або розстрілювали у воді. Докладали усіляких зусиль, щоб підкорити голодом цілі народи, незважаючи на вік та стать. Артилерія руйнувала міста і пам'ятки.

Бомби падали з повітря без обмежень. Отруйні гази і запалювальні речовини різних видів душили або спопеляли солдатів. Рідкий вогонь лився на їхні тіла. Люди падали з неба у полум'ї або тонули в темних морських глибинах. Жива сила армій обмежувалася лише кількістю чоловічого населення в їхніх країнах. Європа і більша частина Азії та Африки стали одним величезним полем бою, з якого після стількох років боротьби бігли не тільки армії, а й цілі народи. Коли все закінчилося, мордування та канібалізм залишалися єдиними засобами, від яких цивілізовані, учені, християнські держави зуміли відмовитися, але користь від них була б сумнівною.

Цит. за: Джонсон П. Современность / Мир с двадцатых по девяностые годы. В 2 т. – Т. 1. – М., 1999. – С. 22.

* Фройкорпс (Freikorps) – націоналістичні військові формування в Німеччині у 1919–1920 рр., які боролися з революційним лівим рухом.

** Черчилль Вінстон (1874–1965) – британський політик; у 1911–1915 рр. – перший лорд-адмірал; у 1940–1945 рр. – прем'єр-міністр.

62 Погляд дослідника

...Ця тотальність воєнних зусиль і рішучість з обох боків воювати без кінця й за будь-яку ціну залишили своє тавро. Без нього тяжко пояснити дедалі більшу брутальність і нелюдяність XX віку. На жаль, ніхто серйозно й не сумнівається в тому, що після 1914 року крива варварства дереться все вгору і вгору...

Причиною цієї дедалі більшої бруталізації стало не тільки і не стільки вивільнення схильності до жорстокості і насильства, яка дрімає в людській істоті й яку війна природно узаконює... Чого б то люди, що самі вбивали й бачили, як убивали й калічили їхніх друзів, вагалися, чи вбивати й жорстоко переслідувати ворогів якої-небудь доброї справи?

Гобсбаум Е. Вік екстремізму // Коротка історія XX віку. – 1914–1991. – К.: Альтернативи, 2001. – С. 54.

8. Яка ідея об'єднує джерела 61–62? Зверніть увагу на те, що В. Черчил був політиком часів війни, військово-морським міністром, тобто людиною, безпосередньо причетною до війни. Що саме вразило його у Першій світовій війні?

9. На які явища звертає увагу сучасний дослідник Е. Гобсбаум?

10. Які нові міркування про наслідки війни з'явилися у вас після знайомства із джерелами 60–62?

11. Заповніть таблицю «Наслідки Першої світової війни» на основі джерел параграфу:

Сфера економіки	Сфера політики	Сфера моралі, психології людей та повсякденного життя

§ 10. ВІЙНА ТА РЕВОЛЮЦІЯ

63 Погляд дослідника

Подібна ситуація завжди викликає збентеження в суспільстві: після чотирьох років неймовірних страждань і втрат люди не розуміють, що мир, який настав, не означає, що вони негайно повертаються до нормального життя.

Від відчуття непотрібності принесених жертв і зв'язаного з цим почуття незадоволеності дуже сильно страждають переможені народи. Так було в Росії, Німеччині і Угорщині, де безробіття, убогство і стрімкий ріст цін (у Петрограді – від 300 до 600 % із грудня 1916 року) стали кращими аргументами на користь революції.

У країнах, які перемогли, та нейтральних країнах відбувалися революційні заворушення. Однак перемога у війні, яка зміцнила авторитет урядів, страх перед більшовиками,

яких зображували з ножом у зубах, і реакція на події громадської думки привели в Англії до перемоги урядової коаліції на виборах. Усе це дало можливість владі звернутися по допомогу до армії у боротьбі із страйками, що відбувалися у Європі з 1 травня 1919-го по літо 1920 року.

Тибо П. Епоха диктатур. – С. 13–16.

Революційні події в Європі

Лютий 1917 – початок революції в Росії

Листопад 1917 – встановлення Радянської влади в Росії

Жовтень 1918 – розпад Австро-Угорщини

Листопад 1918 – повстання моряків у Кілі, початок революції у Німеччині

1919 – проголошення радянських республік в Угорщині, Баварії та їхня поразка, революція в Туреччині